MAGYAR FILOZÓFIA MAGYARORSZÁGON

LÁNCZI ANDRÁS

Az egyik legfélrevezetőbb dilemma, hogy van-e magyar filozófia, vagy csak filozófia van Magyarországon. Ezt valamilyen köldöknéző, terméketlen, logikailag túlhajtott és politikailag sunyi megközelítés javasolhatja mint központi kérdést. Magyarországon azóta van magyar filozófia, amióta magyar nyelven bárki megfogalmazta, hogy mi is a filozófia. Ez nem módszertani aprólékosságba gyömöszölt mérce, hanem az emberi élet szempontjából javasolt kiindulópont. Filozófiai élet ott van, ahol vannak figyelemre méltó társalgások filozófiai kérdésekről, esetünkben magyar nyelven, esetleg viták, ahol vannak intézmények (MTA, Magyar Filozófiai Társaság, egyetemi tanszékek), nyilvános közlemények és folyóiratok, ahol a közoktatásban és az egyetemi oktatásban jelen van a filozófia oktatásának elvi és gyakorlati igénye. Ezzel azonban még semmit nem mondtunk a filozófia művelésének minőségéről. Ez nagyon fontos, de a magyar filozófia történeti szempontú megközelítéséhez csak közvetve járul hozzá. Ami megragadható, az nem más, mint a filozófiáról magyar nyelven publikáló filozófusok nézetei. A magyar nyelv nem kizáró kritérium, de elég meghatározó, hogy milyen szerzőket és életműveket vegyünk figyelembe. További szempont a filozófia ismeretelméleti problémáinak a megítélése, illetve a mindenkori politika és ideológia behatolási törekvéseinek a lehető legtárgyilagosabb értelmezése.

A FILOZÓFIA HELYE

Voltak idők, amikor Magyarországon úgy gondolták, hogy a filozófia számít. Alexander Bernát például így írt a filozófiáról 1877-ben:

> „Valamely filozófia végre nem egyéb, csak idejének gondolatja. Az elme fejlődésének sajátos momentumait kidolgozza és kiterjeszti minden irányban. Valamely nép szelleme: organizáció, székesegyház, melynek vannak boltozatai, folyosói, oszlopsorai, csarnokai, részei, melyek valamennyien egy eszméből származtak. A filozófia e részeinek egyik formája. Melyik? Legmagasabb virágja, a szellem formájának fogalma, állapotának tudata és veleje, a kor szelleme, mely önmagát teszi gondolkodása tárgyává."[1]

Eme gondolatot Hegeltől kölcsönözte, de saját szavaival, magyarul fogalmazta meg. Más indokkal, de 1926-ban Kornis Gyula is a filozófia elsődlegességét hangsúlyozta:

1 Alexander Bernát: *A philosophia történetének eszméje, tekintettel a történetre általában.* Eggenberger-féle könyvkereskedés, Bp. 1877. 89.

Magyar gondolat – Fábián István rajza (2026)

> „A filozófiának jóval szélesebb körű, egyetemesebb természetű s mélyebb jelentősége van egy nemzet lelkének és műveltségének formálásában, mint egy-egy szaktudománynak. A szellemi erőknek abban a kibontakozásában, melyet kultúrának nevezünk, minden korszakban sokféle vallási, erkölcsi, tudományos, jogi, művészeti, gazdasági törekvés és áramlat egymáson keresztül-kasul kavarog."[2]

Végül Kecskés Pál *A bölcselet története főbb vonásaiban* című nagy ívű munkáját ezekkel a szavakkal kezdte:

> „A szaktudományokkal szemben, melyek a valóság egyes részeit kutatják, a bölcselettudomány a valóság egészét átfogó, egyetemes világmagyarázatára törekszik. A filozófus a világtörvényt keresi, fogalmai azokat az egyetemes elveket fejezik ki, melyekben a világ-egész végső okait találja meg s melyek összefüggésében a lét végső értelme előtte feltárul."[3]

A neotomista Kecskés és más katolikusok (és egyéb felekezetekhez tartozók) által művelt filozófia távolságot tartott a politikai hatásokkal szemben, vagy ha meg is nyilvánult, szigorúan a filozófia integritására figyelt, nem az éppen kurrens politikai igények kielégítésére. Ezen a ponton fontos megemlíteni Kecskés Pál egyik írását, az 1934-ben megjelent *Faj és vallás* címűt, amelyben egyértelműen elutasította a vallás alárendelését faji szempontoknak, általában ideológiai szempontoknak. A neoskolasztika kellő védelmet nyújtott a kor politikai-ideológiai befolyásaival szemben.

a filozófia nem aktuális politikai igényeket szolgál ki

A neotomista Kecskés bölcseleti tevékenységével párhuzamosan bontakozott ki a Lukács György-féle világnézeti felfogás a 20. század első harmadában, amely a szerző 1918-as marxista fordulata után lényegében a hagyományos filozófia céljaitól elfordulva a valóság megváltoztatását tűzte ki célul, hogy – hátrahagyva a német szellemtudományos és a szerinte irracionális, elsősorban Nietzsche által képviselt dekadenciát hangsúlyozó filozófiát – egy jövőre irányuló és a kommunista politikai megváltás szükségszerű bekövetkeztét támogató aktivista filozófiát hirdessen meg. A filozófia annyit ér, amennyit politikailag s nem ismeretelméletileg és morálisan képes elérni – foglalhatnánk össze ennek a fordulatnak a lényegét. Lukács a világnézeti-politikai utat választotta, így nem csoda, hogy Faludy György költeményében morális-politikai megvetést olvasunk. Részlet *Levél Lukács Györgyhöz* című verséből:

> „krokodilbőröddel, nyúlszíveddel,
> nagy állásoddal, európai
> híreddel, befolyásoddal s főként
> jellemeddel, szalonképessé tetted
> az alávalóságot"

A hosszú vers a legnyersebben írja le ki s mi volt Lukács György az 1940-es évek második felében sokak szemében. Szobafilozófusokról nem szoktak ilyen heves verset írni. Azzal nem foglalkozhatott Faludy, hogy miért volt jelentős hatása Lukácsnak a halála után is. Talán mert a filozófia dolga végül is nem más, mint a politikai célok szolgálata. Lukács esetében ez a cél a kommunizmus volt.

A két világháború között a nemzeti eszme behatolt a filozófia területére is, magát élesen szembeállítva az internacionalista világfilozófiákkal és ideológiákkal. Ezek szegültek ugyanis szembe a magyar nemzet mint politikai közösség céljainak támogatását hangoztató filozófiákkal, amit az akadémiai filozófiától is elvárt az akkori kurzus. Halasy-Nagy József például egy egész kötetet állított össze 1939-ben *Magyar önismeret: politikai olvasókönyv önmagukat kereső magyarok számára* címen, amely a magyar nemzeti identitás kialakításához

2 Kornis Gyula: *A magyar filozófia fejlődése és az Akadémia* = Uő.: *Magyar filozófusok. Tanulmányok.* Franklin-Társulat, Bp. 1930. 5.
3 Kecskés Pál: *A bölcselet története főbb vonásaiban*. Stephaneum Nyomda, Bp. 1933. 5.

Joó Tibor: Magyar filozófia

Hogy van-e nemzeti filozófia, régóta vitatott kérdés, és mainapság, a nacionalizmus rendkívüli virágzása, sőt példátlan túlzásai idején még jobbam foglalkoztatja azokat, akik egyáltalában érdeklődnek a filozófia iránt ebben a filozófiátlan korszakban. Mindenekelőtt azonban azt kell eldöntenünk, mit értsünk egy nemzet filozófiája alatt.

Arra nem gondolhatunk, hogy a nemzeti nyelvhez kössük, mert akkor Descartes meditációit ki kell hagynunk a francia filozófiai irodalomból, ezek ugyanis latin nyelven jelentek meg, Leibniz pedig a németségre alig tarthat igényt, mintán iratainak nyelve jórészt ugyancsak német és francia. Vagy a latinul író Bacon angol-e? De ne szaporítsuk a példákat, ma már az irodalomtörténet sem köti a nyelvhez a nemzetiséget. Vannak és voltak felfogások, amelyek azt kívánták, hogy a nemzet filozófiája éppen a kérdéses nemzet számára alkosson világnézetet, s ebben látták nemzetiességét. Ilyenféle motívumok ösztönözték nálunk annak idején az egyezményes filozófia mozgalmát. Ez azonban elvileg képtelenség, miután tudományunk célja egyetemes igazságok felderítése. Ha ilyen partikuláris princípium alapján szelektálnánk, akkor az igazán nagy bölcselők mind kihullanának a nemzetiség kereteiből, mert azok mind az egész emberiséghez kívántak szólani, és nem egyik vagy másik nemzet fiai, hanem az örök és egyetemes Ember számára kutatták a kozmosz rendjét. Csak a természettudományok internacionalizmusa vetekedik a filozófiáéval az összes tudományok között. Sőt a filozófus kutatási körét sohasem szabják meg geográfiai vagy politikai határok, nem diktálják etimológiai területek sem, az ő „anyagát" semmi sem korlátozhatja. A mai francia filozófia például éppen olyan buzgalommal vizsgálja a „német" metafizikai problémákat, mint annak a lélektannak a kérdéseit, amely egy bizonyos korszakban az angolokhoz kötöttnek látszott. Az olasz Croce vagy a holland Huizinga benne él a német történetfilozófiai problémakörben, de a történetfilozófia, ha ma nem is, egykor virágzott francia földön is. Bármely filozófiai kérdés irodalmát futjuk át, nemigen akad náció, amely hiányozna belőle.

Valahol mélyebben kell keresnünk a filozófia nemzeti jellemét, nem ezeknél a külsőségeknél. A gondolkozásmód, a problémalátás, a megoldási kísérletek iránya, egyszóval a filozófiai attitűd formájában kell felismernünk a nemzeti szellem tünetkezését. Az ugyanis kétségtelen, hogy határozottan érezhetünk ezekben a dolgokban különbséget és hasonlóságot a nemzetek filozófusai közt. De kifejezhető-e ez szóval, egzakt meghatározásokban? A minap Bergson igyekezett jellemezni egy rádió-előadásban a francia gondolkozás szellemét. De az a racionalitás, amelyről beszélt, nem volt-e tulajdona a görög Arisztotelésznek? S ha már itt vagyunk, tegyük fel a kérdést, ki a görög: Platón, Hérakleitosz vagy Arisztotelész-e? Viszont Giordano Bruno, Spinoza és Püthagorasz szellemében nem látunk-e csodálatos testvériséget? Descartes, Hume és Kant nem tűnnek-e fel vérrokonoknak egy bizonyos szempontból, alapproblémájuk felállításának szempontjából nézve?

A magyar népről sokáig az volt a feltevés, hogy nem filozófus nemzet. S valóban, noha a külföldi filozófiai mozgalmakat sikerrel recipiáló magyarok sohasem hiányoztak, önálló rendszeralkotónk a múlt század végéig nem akadt. Az utolsó ötven esztendő azután sietett behozni a késedelmet a két nagy ösztönző: Böhm Károly és Pauler Ákos személyében, kik kialakították a maguk személyes rendszerét, s ezzel megteremtették a magyar filozófia első nagy korszakát. Ez a korszak immár lezártnak is tekinthető, miután Pauler is követte a halálba nagy elődjét. Mindketten népes iskolát hagytak azonban maguk után, a két iskolaalapító gyökeresen eltérő személyiségének és alapelveik gyökeres különbözőségének megfelelően, egymással több tekintetben elvi ellentétekben álló iskoláikat, tehát minden kilátás megvan arra, hogy e két iskola vitái folyamán ki fog alakulni az igazán magyar filozófia.

A magyar filozófiai hagyomány kialakulásának alapja és lehetősége megvan, megteremtése a két első önálló rendszeralkotó iskolájának tárgyilagos, mindig az igazságkutatás szempontja által vezetett termékeny korrespondencián múlik.

Protestáns Szemle, 1934/június. 327–330. (részlet)

szükséges klasszikus szövegek gyűjteménye volt. A nemzetelvű és a marxista alapállású, internacionalista filozófiafelfogás között az alapvető különbség az volt, hogy a nemzetelvű filozófia segíteni akarta a nemzeti politikát, de nem akart politikaivá válni; ezzel szemben a marxista-lukácsista filozófia politikát akart csinálni, forradalomra törekedett akár személyes politikai részvétellel is, viszont a nemzet eszméjével semmi dolga nem volt.

Ez volt a modern magyar filozófia egyik útja, a másik – elsősorban – a filozófiát fenyegető modern, főleg természettudományi szaktudományok által támasztott kihívások kezelése volt. A modern materialista, pozitivista tudományeszmény a tudományon kívülre helyezte a hagyományos filozófiát, legjobb esetben is a logika területét hagyta meg neki, ahogy ezt Pauler Ákos is hirdette. A magyar nyelvű filozófia a 19. század második felétől folyamatosan reflektált a modern szaktudományos fordulatra, hol elhárító, hol reménykedő támogatással például a pszichológia esetében, melyet a filozófiai gondolkodás egyik előrelépési lehetőségének láttak, főként az erkölcs területén. Alig van filozófus a két háború között, aki ne foglalkozott volna a pszichológia fejlődésével mint a filozófia megújulásának lehetőségével.

SZAKTUDOMÁNYOK ÉS IDEOLÓGIÁK KÖZÖTT

Mindebből talán az is kiderült, hogy miért nehéz a filozófia jelentőségét hangsúlyozó álláspont mellett érvelni, amikor a magyar filozófia történetéről kívánunk szólni. Ezt a kérdést azonban föl se tudnánk tenni, ha nem lenne magyar filozófiai hagyomány. Ilyen van, s ez önmagában megfelelő kiindulópont fölvetni a kérdést, hogy miként viszonyuljunk ehhez. A feladat kettős, ami a fenti idézetekből is kiderül, mivel a filozófia univerzális nézőpontja eleve és minden korban konfliktusban áll a közösséggel (politikai probléma), ugyanakkor a tudásra törekvő tudományos modern megismerési formák sorában a filozófia viszonya majdhogynem tarthatatlanná vált a modern kor szaktudományos megközelítésével szemben.

Leírom, de nem kívánok foglalkozni azokkal a kérdésekkel, amelyek jó ideje és leggyakrabban merülnek fel a magyar filozófia történetével foglalkozók írásaiban. Ha valaki meghallgatja Mészáros András akadémiai székfoglaló beszédét, akkor csokorba gyűjthetőek a leggyakoribb kérdések: van-e magyar filozófia, vagy csak filozófiáról beszélhetünk Magyarországon; milyen szerepet játszott a középiskolai filozófiaoktatás a filozófia fejlődésében; miként professzionalizálódott a magyar filozófia; hogyan tudjuk elbeszélni a filozófia történetét, van-e egységes története a magyar filozófiának; továbbá a filozófiát lehet-e egyáltalán nemzetiséghez kötni; mi a filozófia viszonya az ideológiához; milyen eltérések mutathatóak ki a felekezeti alapú filozófiatörténetek között; mi számít „magyarnak", például a külföldön alkotó magyar származású filozófusok részei-e a magyar filozófiának; egyáltalán ki a filozófus, vagy érdemes a bölcseletszeretőt, aki lehet író, művész, mérnök, bármi, megkülönböztetni a hivatalos, akadémiai sztenderdek szerint alkotó filozófustól; s legfőképpen: mi a filozófia, ami nélkül aligha lehet válaszolni arra a kérdésre, hogy van-e, volt-e egyáltalán magyar filozófia.[4] Az utóbbi kérdések már messze túllépnek Mészáros előadásának horizontján.

> „létezik magyar filozófiai hagyomány

Létező tudásterületről akkor beszélhetünk, elsősorban is a modern tudásfelfogás értelmében, ha az adott tudásforma képes intézményesülni. Ehhez az kell, hogy legyenek intézményesített formái, intézetei, egyesületei, iskolái, kiemelkedő életművel bíró szerzők, akik közvetve vagy közvetlenül foglalkoztak azzal a kérdéssel, hogy mi a filozófia. Az akadémiai tényező döntő, de súlyosan ellentmondásos: ami intézményesült formában elismerést nyer, az egyben definíciós erővel is bír. A filozófia esetében azonban az intézményesülés egyben

4 Mészáros András: Megírható-e a magyar filozófia története? <https://www.youtube.com/watch?v=y5dLzRe9AYQ>

dogmatikusságot is jelenthet, vagyis nem filozófia többé. Mai állapotában a magyar filozófia helyzetét leginkább az a konfliktus írja le, amit a filozófia akadémiai intézményesülése és a bölcsesség szeretetének számtalan egyéb formája – irodalom, művészetek, szaktudományos kitörési kísérletek, valamint az akadémikus normatív igények – között húzódik. Kissé kiélezve: jelentősebb filozófiai teljesítmény is elérhető akár a természettudományokban, irodalomban, művészetekben, mint a posztmodern világra átpolitizálódott akadémiai filozófiában. Átpolitizálódott? Egy, de nem az egyetlen példa: Radnóti Sándor az akadémiai székfoglalója első perceiben rögtön aktuálpolitikai véleményt fogalmazott meg a korábbi kormány migrációs politikájával szemben.[5] Szíve-joga a beszélőnek azt mondani, amit akar, de az akadémia és a filozófia viszonyát, az igazság keresésének útját politikai jellegű kitételekkel csak nehezíti. A probléma a felvilágosodással kezdődött, és a mai napig tart. A filozófia politikai dimenziója mindig is jelentős volt, ez ma sincs másként, sőt csak megerősödött a modern politika totalizálódási tendenciája miatt, ami a szerződéselmélet racionalitásának egyik nem várt és kíméletlen melléktermék. A modern ember saját kezébe akarta venni a sorsát a természet zsarnokságával szemben, de valójában az ember ember elleni hatalmát növelte meg, beleértve az üldöztetés formáinak kibővítését.

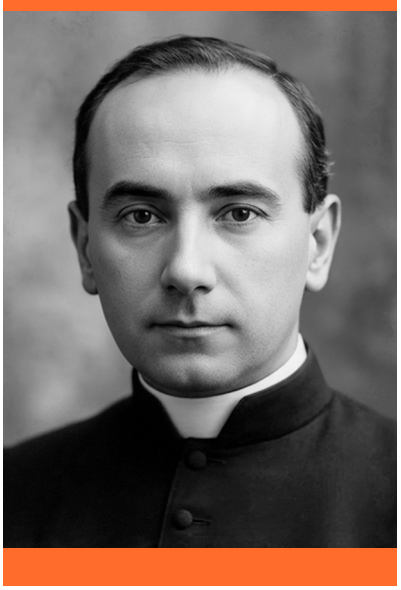
Ily módon a magyar filozófia történetét sem lehet értelmezni, hogy ne a filozófia és a politikai kényszerek, meggyőződések és akaratok figyelembevétele nélkül vizsgáljuk ezt a történetet. Aki birtokolja az intézményeket, az birtokolja a tudományok normáit, sztenderdjeit, a paradigmameghatározás minden eszközeit (fokozatok, címek odaítélését, pozíciók betöltésének a folyamatait, tananyagok összeállításait, a más intézményekkel való kapcsolattartás mikéntjének meghatározását). A filozófia esetében ez az Akadémia és az egyetemek közti viszonyrendszert jelenti. Aki birtokolja a nagydoktori cím kiadási feltételeinek akadémiai meghatározási jogát, az uralja az egyetemi oktatás tartalmának kialakítási jogát is. A filozófia szerves, sőt aktív részese volt a tudás politizálódásának a modern világban, ami csak fokozódott az elmúlt fél évszázadban.

A másik nagy dilemma a modern tudományok oldaláról régóta erősödő igény, hogy a tudás klasszikus követelményei nem alkalmazhatók a modern tudásterületekre. A cél-okság helyét a modern ok-okozat normája vette át. A célokság fogalma mindig valamilyen valóságosan létezőből indult ki, annak karakterét, lényegét vagy természetét vette alapul, és minden ítéletalkotás csak ezután volt lehetséges; ezzel szemben a modern – Kant filozófiájában csúcspontra érő, Hume okozatiságra vonatkozó elméletét tanulmányozó – tudás kiindulópontja a tisztán logikai premisszák megállapítása és olyan tudás elérése, amely tapasztalatmentes. Tudásnak csak azt tekintették, ami képes kikerülni a tapasztalati esetlegességek sokféleségét és bizonytalanságait. Biztos tudás, biztos ítéletalkotás – ez a modern filozófia üzenete Descartes-tal kezdődően Leibnizen és Hume-on át egészen Kantig. A modern pozitivizmus csupán aprópénzre váltása a modern filozófia radikális materialista fordulatának. A magyar filozófia ezt a Kant-vita keretében inkább kevésbé, mint többé lereagálta.

A modern tudás másik útja a történetiség elvi szintre emelése, amit Hegel hajtott végre, és elég nagy hatást váltott ki Magyarországon is, pontosabban a magyar nyelvű filozófiában. Kezdetben a református magyar filozófián (Domanovszki Endre, Ercsei Gábor, Erdélyi János, Szeremlei Gábor, Tarczy Lajos) keresztül jelentek meg Hegel tanai, ám a legerősebb támasztékot a marxizmus szolgáltatta neki, kifejezve, hogy Marx és Hegel között nincs lényeges különbség (lásd Lukács

Magyar filozófusok –
Alexander Bernát (1850–1927),
Kornis Gyula (1885–1958)
és Kecskés Pál (1895–1976)
(Picryl, PIM Művészeti, Relikvia- és Fotótár, Nemzeti Újság, 1938. június 3. címlap)

5 Radnóti Sándor 2026. március 19-én tartotta meg székfoglaló előadását az MTA székházában, amelynek címe *Goethe és az illegális migráció* volt.

György: *Der junge Hegel*. 1938). Mindezt Sándor Pál, a kommunista idők egyik kiemelt filozófusa a *Hegel és a magyar filozófia* című 1962-ben megjelent írásában mutatta be. Mind a kanti, mind a hegeli irány azt fejezte ki, hogy a filozófiának vagy a logikai, vagy a historista vonalat kell követnie. Miközben ezt a problémát tudományfilozófiai és tudományszociológiai szempontként állítottam be, valójában ezt az aspektust is áthatják az ideológiai-politikai számítások és érdekek.

DILEMMÁK ÉS DÖNTÉSEK

Módszertanilag járható út, ha a magyar filozófiatörténetet azon keresztül ragadjuk meg, hogy az egyes filozófiai szerzőknek a filozófia mibenlétéről vallott nézeteit tanulmányozzuk, minden egyéb szempont másodlagos.

A filozófia állandó önreflexióra szorul, mert a filozófia a folytonos rákérdezés és zetetikus értelemben vett kétely állapotában van, igyekezve elkerülni mind a dogmatizmus, mind a végtelen szkepszis csapdáját. A filozófiai önreflexió egyben a filozófiaalkotás aktusa is. Senki nem képes teljes kívülállással szemlélni a tárgyát, ráadásul a filozófus nem is akarja, mert a filozófiai tevékenység egyfajta alkotótevékenység is, vagyis a szubjektív elem része az érvelésnek. Ez oda vezethető vissza, hogy a bölcsesség szeretete eredetileg életmódválasztást is jelentett. Egy mérnöknek vagy könyvelőnek nem kell az egész életét hivatásának alárendelni, a filozófus azonban élete minden pillanatában filozófus, mert ez se nem szakma, se nem hivatás – ez megélt gondolkodás.

a filozófia célja az igazság

Hogy van-e és milyen magyar filozófia, azt néhány csomósodási pont megállapításával és felidézésével lehet megválaszolni. Ezek a következők: 1) Alexander Bernát 19. századi összegzése arról, hogy mi a filozófia, illetve ebben milyen szerepe van a filozófia történetének; 2) Kornis Gyula nemzet- és filozófiaféltő értelmezése a magyar filozófia fejlődésének figyelemre méltó; 3) a filozófia ideológiává válása a 20. századi magyar filozófia egyik meghatározó eseménye, elsősorban is Lukács György, majd iskolájának tevékenysége nyomán; 4) az ezredfordulón a magyar filozófiai társadalom egy jelentős része konferenciát tartott a filozófia helyzetéről, ahol eléggé lemondó kép rajzolódott ki; 5) a Magyar Tudományos Akadémia megalapításának 200. évfordulójára kiadott tudományági beszámoló a filozófiáról eligazító, egyben riasztó is. Nézzük ezeket sorban!

A filozófia mint a fejlődés megértése

Alexander Bernát írta *A philosophia történetének eszméje, tekintettel a történetre általában* (1877) című munkájában: „A filozófia tudomány, melynek történetében azokból az eszmékből kell kiindulnunk, melyek nekünk igazaknak tetszenek. Akinek ilyen meghatározott nézetei nincsenek, nem lehet a filozófia történetírója. A filozófia történetírójának nem csak joga, de tudományos kötelessége az egész történeti fejlődést olyannak tüntetni föl, mely az ő rendszeréhez elvezet. A filozófia történetírójának történeti fölfogása annyit ér, amennyit ér filozófiája."[6] Bernát – hegeli alapokon – azt mondja, hogy saját filozófiai meggyőződés nélkül nem lehetséges filozófiatörténetet írni. Minden filozófus saját korának foglya, hiszen minden filozófia „idejének gondolatja". Filozófia akkor van, ha van tárgya és célja: „Tudomány-e a filozófia? Tudomány, ha van meghatározott külön tárgya, mely megismerhető. Ha nincs tárgya, vagy ha van, de emberi észszel el nem érhető, akkor nem tudomány. Ha tudomány, akkor van célja: tárgya igazságának megközelítése. A filozófiának természetesen mindig volt valami tárgya. Ezt a tárgyat mindig úgy határozta meg, hogy az igazságot, az egész, a teljes igazságot akarja elérni."[7]

6 Alexander: *A philosophia… I.m.* 92.
7 *Uo.* 84.

MAGYAR

ACADEMIAI ÉRTESÍTŐ.

XVI. Év. 1856. IV. Sz.

A MAGYAR PARTHENON ALAPJAI.

SZONTAGH GUSZTÁVTÓL.

Olvast. az academiában apríl 21., máj. 26., jun. 23. és jul. 21. 1856.

I.

Ha tettetett szerénységből palástolni akarnám is e mostani felolvasásom tárgyának jelentőségét, Tekintetes Társaság, címe elárulná, mily nagy követ szándékozom mozgatni. Ugyanis tudva van a társak előtt, mikép Hetényi János, itt e teremben felolvasott utolsó munkája által, a magyar nemzetnek Parthenont, bölcseség templomát, szándékozott építeni, de nagyratörekvő igyekezetében a halál által megakasztatott. Magyar Parthenonnak pedig az egyezmény, a harmonia philosophiáját nevezé, melynek megállapításában fáradozott a nélkül, hogy célját teljesen elérhette volna. E philosophia azonban, mely alanyi vonatkozásban már jóval előbb német földön született, tulajdonképen nem tőle vette eredetét. Ezt irodalmunk egy másik nagysága, Berzsenyi Dániel 1833-ban székfoglaló beszédében itt e teremben kiáltotta ki legelőbb, és pedig alanyi-tárgyas értelemben „a poétai harmonisticáról" értekezve, s a művészet, különösen pedig a költői szépség elvét meghatározva. Hetényi csak utána tesz említést e rendszerről, 1835-ben jutalmazott s az academia Tudománytára XI. kötetében 1837-ben közre bocsátott pályairatában: „A

MAGYAR FILOZÓFIA.

Irta Alexander Bernát.

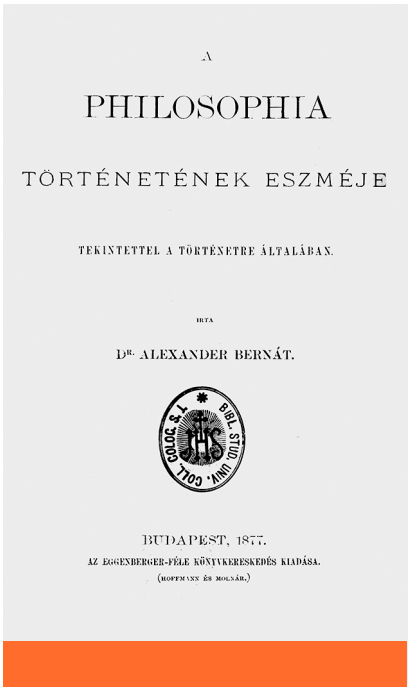
I.

A filozófia fontos szerepét a nemzetek kulturájában a történet is bizonyítja, de a filozófia mivoltából is kiviláglik. Ha az újkort nézzük, melynek élményeit könnyebben tudjuk fölelevenïteni, azonnal szemünkbe tűnik, hogy Leibniz és Locke alakító hatással vannak a XVIII. század gondolkodására, Leibniz inkább Németországban, Locke Angliában, de a középkori tudományos hagyományok nemzetközi természeténél fogva e férfiak hatása a nemzeti kulturák kerületén messze túlterjed. Leibniz filozófiai műveinek nagy része francia és latin nyelven jelenik meg, Locke műve az emberi értelemről először francia fordításban lát napvilágot és csak tíz évvel később angol eredetiben. Wolffot, Leibniz eszméinek rendszeresítőjét, Voltaire nevezi el az emberi nem tanítójának *(praeceptor generis humani)*. A német fölvilágosító irányzatnak filozófiai alapját Leibniz eszméi szolgáltatják, amelyek azonban szorosan Descartes és Spinoza eszméihez kapcsolódnak, míg az angol szellem empirizmusa főleg Locke révén válik — mondhatni — szel-

Magyar bölcselet – Szontagh Gusztáv: A magyar Parthenon alapjai (*Magyar Academiai Értesítő*, 1856) és Alexander Bernát: Magyar filozófia (*Athenaeum*, 1915/1–2.)

Bernát tehát dilemmaként éli meg, hogy a hegeli történeti megközelítést és a pozitivista tudomány ténycentrikusságát miként lehet összeegyeztetni. Hegel és Comte filozófiája szöges ellentétben áll egymással, másként fogalmazva: „Comte szerint minden filozófia tévedés. Hegel szerint minden filozófia igazság."[8] Abból nem engedhet Bernát, hogy a filozófia tárgya, egyben célja, az igazság. Szembe kell néznie a változás és az állandóság ellentétével, amelyet végül is Hegellel egyezően a fejlődés fogalmával lát feloldhatónak. Mivel a fejlődést Bernát abszolútnak tekinti, így nem marad más végső következtetés számára, mint ez: „A fejlődés mivoltából pedig kitűnik, hogy a filozófia történetírójának határozott fogalmakkal kell bírnia a filozófia problémáiról, legalább annyiban, hogy probléma-voltukat világosan belátja, s azon általános követelményekről, melyeknek minden gondolatsornak meg kell felelnie, mely e problémák megoldásaként jelentkezik. Ezek körvonalai ama eszmének, mely nézetünk szerint a filozófia történetében vezérfonalunk legyen."[9] Minden filozófiatörténet a filozófia fogalmainak az értelmezéséről szól, illetve ezen fogalmak – mint az időben kibontakozó eszmék tartalmai – kitárulkozásáról. „Minden tény gondolat" – írja. Azt is mondhatjuk, hogy Alexander Bernát szerint a filozófia a fejlődés megértésére irányul, ez határozza meg a mozgásterét.

8 *Uo.* 89
9 *Uo.* 94.

A

PHILOSOPHIA

TÖRTÉNETÉNEK ESZMÉJE

TEKINTETTEL A TÖRTÉNETRE ÁLTALÁBAN.

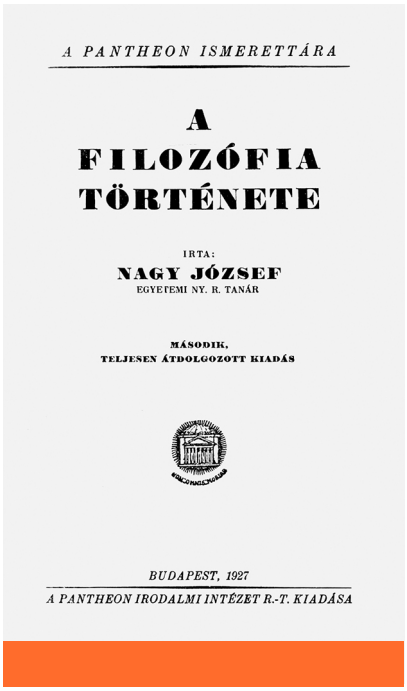
IRTA

Dr. ALEXANDER BERNÁT.

BUDAPEST, 1877.

AZ EGGENBERGER-FÉLE KÖNYVKERESKEDÉS KIADÁSA.

(HOFFMANN ÉS MOLNÁR.)

A PANTHEON ISMERETTÁRA

A

FILOZÓFIA

TÖRTÉNETE

IRTA:

NAGY JÓZSEF

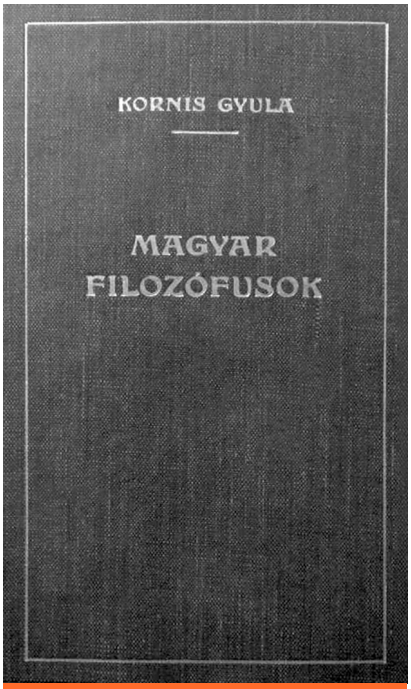
EGYETEMI NY. R. TANÁR

MÁSODIK,

TELJESEN ÁTDOLGOZOTT KIADÁS

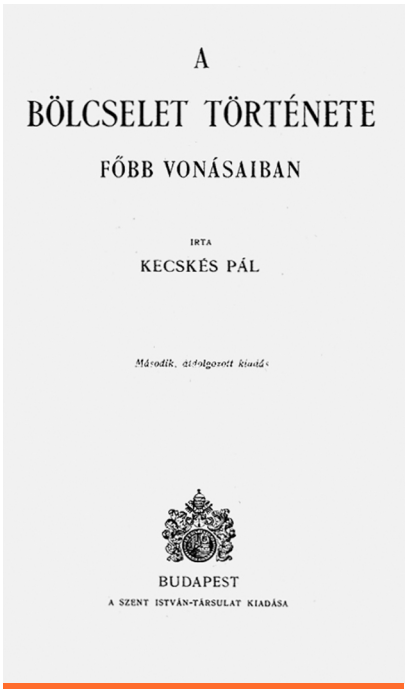
BUDAPEST, 1927

A PANTHEON IRODALMI INTÉZET R.-T. KIADÁSA

KORNIS GYULA

MAGYAR

FILOZÓFUSOK

A

BÖLCSELET TÖRTÉNETE

FŐBB VONÁSAIBAN

IRTA

KECSKÉS PÁL

Második, átdolgozott kiadás

BUDAPEST

A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT KIADÁSA

Eszmetörténet – Alexander Bernát: *A philosophia történetének eszméje, tekintettel a történetre általában* (1877), Halasy-Nagy József: *A filozófia története* (1927), Kornis Gyula: *Magyar filozófusok* (1930) és Kecskés Pál: *A bölcselet története főbb vonásaiban* (2. kiadás, 1944)

A filozófia mint kultúraalakító tényező

Kornis Gyula korának egyik legismertebb akadémikus szerzője, politikusa, gondolkodója volt. A II. világháború utáni kommunista világban más magyar filozófusokkal együtt a feledés homályába próbálták utalni. Ennek oka, hogy a filozófia funkcióját a politika formálásában jelölte meg, de ellentétben a kommunista eszmékkel, így gondolkodott: „A filozófiai eszmék közvetve nagy gyakorlati jelentőségűek is: a filozófia valóságos kultúrhatalommá, történeti mozgató erővé emelkedik. A történet világánál egészen szembeötlők azok a finom szálak, melyek a társadalmi, politikai, jogi művészeti átalakulásokat a filozófiai eszmékkel összekötik.”[10] És tovább, miszerint a filozófiának nemcsak elméleti,

10 Kornis: *A magyar filozófia fejlődése… I.m.* 6.

de gyakorlati funkciója is van: „Amikor Akadémiánk megalakul, egészen tudatában van a filozófia elméleti-tudományos, másrészt gyakorlati-élet formáló s közművelődési jelentőségének." Ez, persze, messze van a későbbi marxista-kommunista politikaalakítási radikális igénytől, de a kultúrán keresztül ő is meghatározó szerepet tulajdonít a filozófiának.

Kornis a Magyar Tudományos Akadémia megalakulásának körülményeiből vezeti le a filozófia feladatát, amely a magyar nyelv és a magyar kultúra védelmét és alakítását jelölte meg legfőbb feladatának. A filozófia területén nagy fejlődés ment végbe ezen a téren: „Maga az Akadémia őrizkedett minden kritikától vagy javaslattól; anyagot óhajtott nyújtani, hogy »lehető köz megegyezéssel« forrjon ki a helyes magyar filozófiai műnyelv. Hogy milyen súlyos feladat volt száz évvel ezelőtt magyarul filozofálni, annak bizonyságára csak néhány példát iktatok ide, egy pár alapvető filozófiai fogalmat, melyekre nézve néha 15-20 magyar szó forgalmát tárja elénk a *Philosophiai Műszótár*. […] A *metaphysicus*-ba a száz év előtti magyar filozófus szótárunkból három szó közül választhatott: érzék-túlnok, érzék-túlász és mélyeszmélkedő."[11] A filozófiai nyelv megteremtése azonban csak föltétel, de nem maga a cél a magyarság szempontjából: „A filozófia története nem egyéb, mint az emberi szellem fejlődésének s előmenetelének rajza. A filozófia művelése azért is fontos nemzeti feladat, mert a polgári rendnek, a társadalom egész életének átformálása mindig a filozófiai eszmék nyomán indul meg. A filozófiának nemcsak az egyes szaktudományokra vonatkozóan van nagy elméleti termékenyítő ereje, hanem a gyakorlati-társadalmi életre nézve is rendkívüli a jelentősége."[12]

a filozófia a nemzet jelleméből következik

Ez a felfogás hosszú időre megalapozta az ún. értelmiségalapú politikacsinálás koncepcióját, miszerint a felvilágosodással összhangban a filozófia dolga, azaz a filozofikus, vagyis az egészre irányuló felfogás társadalmi funkciója a politika kialakítása, formálása. Ideológiai (politikai) és nem filozófiai a végső célja az ilyen felfogásnak. A felvilágosodás teljesen átalakította a filozófia tartalmát és célját is. A magyar filozófiai gondolkodás ebben a felfogásban vált intézményesült tudásterületté. Kornis minden korabeli fejleményt a nemzet javára akarta fordítani, ezen belül a filozófiának is feladata van. Kornis írja: „Az Akadémia három munkát koszorúz meg s mind a hármat kiadja. Ezeknek a műveknek egyik fő célja »a magyar nemzeti karakter formálása«, a hazafias nevelés módjainak megállapítása. A hivatalos bírálat az egyik munka legnagyobb érdemét abban látja, hogy »a lélektan közönséges teóriáit hazánkra alkalmaztatja, s hogyan képeztessék a magyar jó hazafi, elő is adja«."[13]

Kornis részletesen, adatokkal alátámasztva írja le a filozófia helyzetét, irányzatait az addig eltelt száz évben. 1830-ban csupán négy tagja volt a filozófiai osztálynak, abból is mindössze kettő, aki valóban filozófus volt. Ebből következően kezdettől fogva látható, hogy az Akadémia magyarságot fenntartó feladatához csekély erővel járulhatott hozzá, ha egyáltalán. Ennek oka, hogy a magyar filozófia története során állandó feszültség volt a német metafizikai filozófiát követők (kantiánusok, hegeliánusok, vagy ahogy akkor nevezték őket: a „berlinizmus" képviselői) és a boldog magyar életet szolgáló, gyakorlatias filozófiai irányok között, mint például a Hetényi-féle harmonikus filozófia: „Miben áll a magyar nemzeti filozófia, az »egyezményes vagy harmonisztikus rendszer« [melyben] Hetényi a magyar gyakorlati, reális észjárásnak megfelelően iparkodik megszabni már eleve a filozófia munkakörét: a filozófia feladata az egyéni és társadalmi élet széppé formálása a harmónia segítségével, vagyis a kalobiotizmus. A harmónia vagy egyezmény az egész világnak, mind a testi, mind a szellemi lényeknek belső lényege […] Az igaz, jó és szép összhangját megvalósítani az életben: ez a filozófiának, mint az életszépítésre célzó gyakorlati élettudománynak célja. Erre van szüksége a magyarságnak, nem pedig az érthetetlen felhősdi német metafizikai rendszerekre. A filozófia csak akkor

11 *Uo.* 11.
12 *Uo.* 16.
13 *Uo.* 18.

töltheti he hivatását, ha életre való s a nemzet jelleméből folyik."[14] Ez a harmonizmus egyben hidat akart verni a történeti és az észjogi megközelítés közé. Széchenyiben látták meg azt a középerőt, amely politikailag több ellentétet feloldd, ennek az iskolának a követője tehát „a harmonizmus hívét látja benne, mert politikájában középutat tartott a történeti és az észjog, a dinasztia és a nemzet érdeke, a jogok és a kötelességek között: a nemzet egyes rétegeit mindig az egész szempontjából tekintette; tervei nem ábrándosak, hanem a valósággal összhangzóak voltak." Nem véletlen, hogy Kornis a Trianon utáni magyar világban részletesen írt Heténvi János református filozófus harmonizmusáról.

A 19. század második felének legnagyobb filozófiai eseménye a pozitivizmus hatásának megerősödése volt, erről így fogalmaz: „Az újkantiánus iránnyal párhuzamosan a hetvenes-nyolcvanas évektől kezdve a magyar szellemi életben mind tudatosabban tör előre a pozitivizmus az Akadémiában s ezen kívül mind a szaktudományokban, mind a filozófiában, úgyhogy az egész magyar tudományos élet mintegy a pozitivizmus szellemi éghajlata alatt virágzik. Kant mellett Comte, J. S. Mill, Taine és Spencer nevétől visszhangzik pár évtizeden át, körülbelül századunk elejéig, a magyar tudományos élet valamennyi csarnoka."[15] Ha a 19. század nagy része a kanti észjog és a hegeli történetiség jegyében telik el a magyar filozófiában, ezt követően a pozitivista, szaktudományos irány befolyásolja döntően a magyar filozófiai életet. Az alapfeszültség azonban fennmarad a nemzeti karakter formálása és az elsősorban németes, de most már francia, sőt angolszász filozófiai hatások között.

Marxista fordulat

Az univerzalista vagy partikuláris „vitája", amely minden ismeretelméleti kérdés mélyén ott lapul, a magyar filozófiai életben a 20. század elején radikális fordulatot vett a marxista ideológiának a filozófiába való behatolása révén. A marxizmus sok szempontból politikai kérdéssé alakította át a filozófia több alapvető kérdését. Csak az erős filozófiai-hitbéli-intézményi háttérrel bíró iskolák (például a neotomisták) tudtak ellenállni.

Kecskés Pál – eddigi tudásom szerint – sose tett említést Lukács Györgyről. A filozófia ideologikussá tételét a Babits Mihály és Lukács György közti vitához lehet kötni. Utólag visszatekintve a vita, amely a *Nyugat* keretei között zajlott, egyrészt nem volt tényleges vita, illetve a kettejük konfliktusa valójában néhány jelző használatának a megítélésére szelídíthető, ahogy ezt Fehér M. István tanulmánya bemutatta. Viszont a már korábban felvillantott konfliktus, hogy ti. miféle filozófiára van szüksége a magyaroknak, ebben a szóváltásban is előkerült. Babits szerint ugyanis Lukács „ragaszkodik ahhoz a modern, kissé affektált német terminológiához, amely iránt mi – bevalljuk – leküzdhetetlen ellenszenvvel vagyunk".[16] Nincs kifejtve, hogy mire is gondol pontosan Babits, de az üzenet élét bárki megértheti. Pedig ekkor még csak Lukács regényelméletéről volt szó, hol vagyunk még Lukács marxista fordulatától! Ennek a fordulatnak lényegét, mint az egész marxizmus értelmében, az a mondat foglalja össze, miszerint „a filozófusok a világot csak különbözőképpen értelmezték, de a feladat: megváltoztatni azt". Ez Marx Feuerbach-tézisei között a 11. volt, de az intellektuális életben a mai napig meghatározza az ideologikus filozófiafelfogásokat. Ez a mondat nemcsak politikailag mérföldkő, de egyben minden korábbi filozófia fölöslegességét is kimondja. Hiszen nagyjából mindent tudunk, csupán nem váltottuk gyakorlattá. Továbbá valóság az, amit mi hozunk létre. Az emberi szubjektivitás feloldja, önmagába olvasztja az objektív valóságot. A végtelen kétkedés értelmetlen, az igazság dogmává merevíthető, ami nem baj, hanem cél – állítják. Az emberi természet tökéletlenségét előnyére kell fordítani: az elvesztett vallásos hitet világi hitek sokaságává kell átalakítani, így az objektív valóság ridegségét és közömbösségét paraván mögé lehet helyezni, csak a politikát kell felruházni a vallásos hit minden tulajdonságával. A politikai totálissá válásával az emberi élet értelme innentől kezdve politikai nyelven fogalmazódik meg.

14 *Uo.* 25.
15 *Uo.* 52.
16 Fehér M. István: A Nyugat és a filozófia. *Irodalomtörténet*, 2009/1.

Megmerevedés – A Műcsarnokban rendezett országos képzőművészeti kiállítás, az előtérben Janzer Frigyes szobrászművésszel és művével, Lukács György életnagyságú szobrával, 1982 *(Fortepan / Bojár Sándor)*

Üres gondolatok

Hogy ez a mondat mennyire kiüresítette a magyar filozófiai életet is, elég belenézni a *Filozófia az ezredfordulón* című kötetbe, melynek szerkesztője Nyíri Kristóf. Az első írás szerzője Heller Ágnes, a Lukács-iskola kiemelt alakja. Szerinte „A filozófusok mindig hajlamosak voltak a köldöknézésre; jóval gyakrabban vetették fel azt a kérdést, hogy mi a filozófia, mint például a festők, hogy mi a festészet […] A mi korunkban a filozófia, jobban mondva a filozófusok gyakran őszintén teszik fel újra és újra ezt a kérdést. Így a filozófia egyre inkább nárcisztikussá válik, állandóan önmagára kérdez, állandóan önmagát szemléli a már létező tükörben.”[17]

Különös, hogy a filozófus asszony nem vesz tudomást arról, hogy a filozófia önreflexiója maga is filozófiai jellegű. A festőnek nem a kétely, hanem az ábrázolás a dolga. Persze, ha valaki a filozófia praktikus haszna felől közelít, akkor érthető a filozófia nárcisztikussá nyilvánítása. Az már csak apróság, hogy Nárcisszus nem önmagára kérdezett rá, hanem önmagát csodálta a víz tükrében – fontos különbség, ha már valaki ezt a metaforát akarja használni. Főként, hogy az írás végén Heller újra visszatért ehhez a metaforához, mondván, „a mi korunk minden, a személyiséget érintő vonatkozásban nárcisztikus, és a filozófia is személyes lett”. Ez úgy állhatott elő, hogy „ma nincsenek határai a választhatóságnak, mert nincs közös Igazság”. Heller utal a „*minima philosophia*” fogalmára, miszerint a mai filozófus korlátozni kívánja autoritásigényét. Eszerint a filozófia „beszélgetés, egyfajta laza diskurzus, melyben, mint a piacon, kicserélődnek a vélemények. A *minima philosophia* nélkülözi a saját tartalmat, s így tartalmai többnyire idegenek tőle”.[18] Ezzel szemben a filozófia más képviselői szerint vissza kell térni az alapokhoz, magukhoz a dolgokhoz, vissza a valósághoz. A helyzet azonban mégis az, hogy a „filozófiai nyelv elvesztésével” a filozófusok saját utakat keresnek a valósághoz. De ez azt jelenti,

17 *Filozófia az ezredfordulón*. szerk. Nyíri Kristóf, Áron, Bp. 2000. 13.
18 *Uo*. 20.

hogy a filozófia elveszítette a valóságot. Maradt a szélsőséges szubjektivizmus és nárcizmus. Vagyis a filozófia a hagyományos értelmében értelmét vesztette, maradt a valóság megváltoztatásának marxi programja, de az is megsemmisült a valóságos kommunista kísérlet bukásával.

Hogy ez mégis mennyire eleven felfogás a mai filozófiában, azt bizonyítja Boros János cikkének eme passzusa: „A filozófusoknak ma elsőrendű feladatuk, hogy beleszóljanak a világ folyásába, hogy keressék és megteremtsék azokat a fórumokat, ahol hozzászólhatnak, beavatkozhatnak a történésekbe […] A filozófusok és értelmiségiek különösen történeti »kísérleteik« sikertelensége eredményeképp újra meg újra visszahúzódnak a szemlélő szerepébe. De azt hiszem, a 21. században a filozófusoknak újra cselekvőkké kell válniuk, be kell avatkozniuk a történelem, a politika vagy a társadalom életébe."[19] Ennél világosabban nehéz lenne megfogalmazni a 21. század küszöbén Marx Feuerbach-tézisének 11. tételét.

Más irányból közelítette meg a „mi a filozófia" problémáját Gyenge Zoltán. Ő úgy válaszolta meg ezt a kérdést, hogy mi nem a filozófia. Nem filozófia a neopozitivista „nyelvi játékok dzsungelében tévelygő" filozofálás; nem filozófiák „a szociológia, politológia, a teológia színteréről átmentett kevert elmekísérletek"; a filozófiát háttérirodalmak tömkelegével agyonnyomó, belőle szaktudományt kreáló ún. filozófiatörténet sem lehet az; nem filozófia „a mindenféle filozófiai kultúrát nélkülöző hagyományos szélütöttek próféciái".[20] Nem tudom, hogy a konferencia résztvevői közül bárki is magára ismert volna, de az biztos, hogy Gyenge sajátos választ adott a magyar filozófia rögzült kérdéseire: a filozófia nem nyelvi játék, azaz nem pozitivista premisszák szerint él és létezik, valamint a szaktudományokkal való érintkezés nem terem filozófiát, legfeljebb teóriákat, de filozófiát nem. A filozófiatörténet nem lehet menekülési útvonal a filozófia számára, és ha a filozófia mibenlétéről és funkciójáról bárhonnan érkező filozófiai tartalmú szövegek azt a látszatot keltik, hogy a valódi filozófia az intézményesített filozófiai körökön kívülről érkezhet, az ilyen próbálkozások könnyen a Lipótmezőn végzik.

A kötet szerkesztője, Nyíri Kristóf a záró írásában a képiség ereje mellett foglal állást a fogalmival szemben. Több mint meghökkentő ez egy filozófustól, főként, hogy Platónból indul ki. Persze érthetővé válik, ha azt olvassuk tőle, hogy „a filozófia végképp megszabadulni látszik a kép nélküli gondolkodás eszméjének lidércnyomásától". Nyíri szerint a nyugati filozófia az 1920-as évek végétől szakít Platónnal, azaz a fogalmi gondolkodással a képi gondolkodás kedvéért. Ha igaza is van, azt tudnia kell, hogy ezzel a filozófia megszüntetését is kimondja. Kivéve, ha azt hiszi, hogy a valóság megismerésének helyével hasonló erővel és hatékonysággal felveheti a versenyt a virtuális valóság megismerése.

A filozófia vége és ami utána következik

Ha megszűnik az ember a maga hagyományos tulajdonságaival, akkor nem ugyanez történik a filozófiával is? Filozófia volt, de már nincs rá szükség. Lehet, hogy ez a filozófia átpolitizálásával következik be, vagy a technológia virtuális valóságának általánossá tételével, a végeredmény ugyanaz: a filozófiára nincs szükség, beleértve annak történetét is.

Ennek ellentmondani látszik az MTA születésének 200. évfordulójára íródott tizenöt szerzős, ám igen rövid beszámoló a „filozófusszakma" részéről, hogy hol is áll ma a magyar filozófia. A célból adódóan pozitív kíván lenni

19 *Uo.* 284.
20 *Uo.* 94.

Felhasznált irodalom

Alexander Bernát: *A philosophia történetének eszméje, tekintettel a történetre általában*. Bp. 1877.

Halasy-Nagy József: *A filozófia története*. Pantheon Irodalmi Intézet, Bp. 1927.

Hanák Tibor: *Az elfelejtett reneszánsz*. Göncöl, Bp. 1993.

Kornis Gyula: *A magyar filozófia fejlődése és az Akadémia* = Uő: *Magyar filozófusok. Tanulmányok*. Franklin Társulat, Bp. 1930.

Mester Béla: *Magyar philosophia*. Pro Philosophia, Kolozsvár–Szeged, 2006.

Perecz László: *Ki a filozófus? Magyar filozófiatörténeti írások*. Pro Philosophia, Kolozsvár– Szeged, 2017.

Pauler Ákos: *Bevezetés a filozófiába*. Pantheon, Bp. 1920.

Sándor Pál: *A magyar filozófia története 1901–1945*. I–III. köt. Akadémiai, Bp. 1965.

Szabó Zoltán: Egy nélkülözhetetlen bíráló (Hanák Tibor szellemi portréjához) *Magyarságkutatás 1900–1991*. A Magyarságkutató Intézet évkönyve, 1991.

a magyarországi filozófiai műhelyek egy részének összesített leírása a filozófiáról. Érezhetően afféle muszájfeladatként élték meg a benne részt vevők, mivel a szöveg inkább hasonlít egy termelési üzem tevékenységének a leírásához, semmint filozófiai önreflexióhoz. A kontextus, amibe a beszámolót helyezték, árulkodó és ellentmondásos. A mai magyar filozófiát politikai kontextusba helyezve tárgyalják a szerzők: „A filozófia a rendszerváltással elvesztette kitüntetett helyét, ám cserébe visszanyerte természetes sokféleségét."[21] Vagyis a kommunista évtizedek alatt a filozófia reflektorfényben volt, de ideológiai járomba szorítva, azaz politikai funkcióval rendelkezett. Ezzel szemben a rendszerváltás felszabadította a filozófiát is – „e szakma nem mindig állt rivaldafényben, s amikor igen – mint az államszocializmus idején –, ez inkább ártott neki, mint használt. De a legalapvetőbb kérdések túlélik az ideológiai elnyomást, így ezekben az évtizedekben is – olykor a sorok között, vagy szűk tanítványi körben, vagy az íróasztalfióknak készült munkák formájában – számos kimagasló eredmény született, amelyek a rendszerváltás idején lendületet adtak az újrakezdéshez. Az 1990-es évek a felpezsdülés időszakát jelentették."[22] Tudomásom szerint a Lukács vezette budapesti iskola igen jól megfért a kommunista hatalmi gépezet összes formációjával, a rendszerváltás után pedig még inkább meghatározóvá vált a lukácsista örökség: intézményi értelemben a politikával szándékosan mindig is átitatott filozófiai szemlélet nemcsak az Akadémián, de az egyetemi világban is döntő tényezővé vált. Ezt maga az évfordulós írás is hangsúlyozza, hiszen legrészletesebben éppen a budapesti iskola személyiségeivel és munkásságával foglalkozik.

a lukácsizmus a rendszerváltás után még inkább meghatározóvá vált

A politikáról való leszakadás nehézségét mutatja, hogy a szövegben mint pozitívum jelenik meg a filozófia praktikus szerepének újbóli hangsúlyozása: „Az utóbbi törekvésekben is egyre inkább megjelenik az az igyekezet, hogy a mai filozófia – megőrizve egzakt elemzőkészségét – közel lépjen az egyes emberhez, valamint a társadalom égető problémáihoz. A filozófia gyakorlati fordulatának egyik jele az interdiszciplináris együttműködések erősödése olyan területeken, mint a kognitív tudomány, a tudományfilozófia, a politikafilozófia vagy a környezetfilozófia."[23] A közösségi filozófia vagy praxisfilozófia „abban jelent újdonságot, hogy nem csupán témáit, hanem a filozofálás lehetőségét illetően is nyit a tágabb közösség irányába, olyan gyakorlatok formájában, mint a filozófiai kávéház, a filozófiai tanácsadás vagy a gyerekfilozófia."[24] Ha marxi értelemben nincs is szó a világ megváltoztatásáról, de a politikai és társadalmi kontextus a mai napig megmaradt, pozitív hivatkozási pontnak számít.

A kontextus másik eleme a történetiség szerepének hangsúlyozása a magyar filozófiában. Itt azonban néhány közhelyszerű mondatnál többet nem kapunk, ami azért ironikus, mert hiszen tudjuk, a szöveg az MTA 200. évfordulójára készült, ám a történetiség csupán addig terjed ki, hogy kijelentik, „a mai filozófia jelentős részben – jelentsen ez jót vagy rosszat – a második világháború utáni időszak szellemi-intézményi környezetéből nőtt ki". Ez egyben azt is jelenti, hogy a kommunizmus mint totális szellemi uralmi forma végleg kitörölte a magyar filozófia történetének jelentős részét. Nincs utalás se a korábbi vallási-felekezeti alapú magyar filozófiai teljesítményekre, se azokra a vitákra, amelyek arról szóltak, hogy mi is a filozófia, mi a feladata – a nemzet aspektusa például fel sem merül. Ha valaki rákeres, hogy a szövegben hányszor fordul elő a nemzet szó, akkor a találat: nulla. Ez és még több más téma nélkül aligha lehet kiegyensúlyozott, tárgyilagos képet adni arról, hogy mi is a magyar filozófia Magyarországon ma. De arról sem, hogy mi volt. ■

21 Filozófia Magyarországon. *Magyar Tudomány*, 2025/3. 423. (A szerzők: Ambrus Gergely – Bene László– Borbély Gábor – Darida Veronika– Farkas Katalin – Horkay Hörcher Ferenc – Mester Béla – Mráz Attila – Nemes László – Pavlovits Tamás – Schmal Dániel – Schwendtner Tibor – Ullmann Tamás– Weiss János – Zemplén Gábor.)
22 *Uo.* 423.
23 *Uo.* 428.
24 *Uo.* 429.